

ЕКОНОМІКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 368:622.323

СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ ГАЗОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК „ЯДРА” ГАЗОВОГО КЛАСТЕРУ

Л. Т. Гораль

ІнЕУ, ІФНТУНГ, 15, Карпатська, м. Івано-Франківськ, 76019, e-mail: LilianaG@ua.fm

Анотація. Здійснено відбір ризиків, притаманних газотранспортному підприємству, та акцентовано увагу на майнових ризиках. Сформовано поділ страхових ризиків на екзогенні та ендогенні та надано їх характеристики. Наведено загальносвітові тенденції на ринку страхування ризиків паливно-енергетичного комплексу. Визначено актуальні питання страхування ризиків газотранспортних підприємств.

Ключові слова: газовий кластер, ризик, страхування.

Анотация. Осуществлен отбор рисков, присущих газотранспортному предприятию, и акцентировано внимание на имущественных рисках. Сформировано разделение страховых рисков на экзогенные и эндогенные и предоставлено их характеристику. Приведены общемировые тенденции на рынке страхования рисков топливно-энергетического комплекса. Определены актуальные вопросы страхования рисков газотранспортных предприятий.

Ключевые слова: газовый кластер, риск, страхование

Abstract. Done selection of risks inherent in gas transmission companies, and accented attention on property risks. Formed division of insurance risk to exogenous and endogenous and given their characteristics. Shows the global insurance market trends risks of energy sector. The urgent issues of insurance risks gas transmission companies are determined.

Keywords: gas cluster, risk, insurance.

Постановка проблеми. Активна інтеграція та глобалізація світової економіки зумовлює необхідність якісного спільного взаємовикористання ринкової інфраструктури, торгівлі, технологій, комунікацій. Таке синергетичне співіснування різних за формами, суттю та складом організацій, установ та підприємств здійснюється шляхом кластеризації. Відомо, що саме кластери, на сьогодні, доводять свою високу ефективність застосування у якості інструменту спрямованого на розвиток економіки регіону, побудови чи реструктуризації регіональних економічних підсистем, розв'язання територіальних соціальних проблем, проблем раціонального використання ресурсів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів кластеризації, його оцінюванням, ефективністю створення, розвитку і стимулювання займалося багато зарубіжних та вітчизняних науковців, практиків та управлінців, зокрема А. Маршал, М. Портер, М. Вебер, Т. Андерсон, А. Мігранян, Т. Цихан, Н. Волкова, Я. Дранев, В. Третьяк С. І. Соколенко, М. П. Войнаренко, В. М. Геєць, А. В. Череп, В. Г. Федоренко, П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Б. Й. Пасхавер. Теоретичним і практичним питанням управління майновими ризиками та організації майнового страхування присвячені глибокі дослідження, виконані в останні роки такими вченими, як В. Гранатуров, Р. Качалов, Г. Клейнер, Л. Орланюк-Малицька, Л. Тепман, Т. Федорова, Н. Хохлов, Р. Юлдашев. Проте, не вирішеним залишається питання зниження ризиків діяльності газотранспортних підприємств, які є осередком формування газового кластеру та ролі страхових компаній в ефективності його функціонування.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення та обґрунтування ролі та значення страхування ризиків газотранспортного підприємства, як «ядра» газового кластеру, для підвищення ефективності його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Газотранспортні підприємства України через своє стратегічне значення та важливу роль у функціонуванні вітчизняної та світових економік вимагають підвищення ефективності своєї виробничої діяльності. Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок утворення кластерних об'єднань. Структура газового кластера в Західному регіоні та умови його формування подані нами в [1], зокрема, запропоновано ядром кластера вважати об'єднання управління магістральних газопроводів із гаророзподільними підприємствами. Зона компонентів має включати в себе газовидобувні підприємства та обслуговуючі компанії, такі як ремонтні, транспортні, енергетичні тощо. Зона ресурсів – це ефективна організація матеріальних потоків, високоякісна кадрова політика, створення сприятливого фінансового клімату, можливості інноваційного розвитку суб'єктів кластеру тощо. Тісний організаційний і фінансовий зв'язок між усіма зонами забезпечить якість і результативність існування даного кластеру. Для підвищення ефективності інших, дотичних до

газового сектору економіки галузей, слід проводити їх кооперацію на базі газового кластера, оскільки їх види діяльності взаємопов'язані і взаємозалежні.

Тут ми хочемо привернути увагу до різного роду ризиків, що виникають через негативний вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища кластера, та до стахування їх впливу на результати діяльності суб'єктів кластерної структури.

Результати дослідження. Створення та функціонування ефективних кластерних об'єднань неможливо без розвитку його фінансової складової, а саме: банківської системи, страхування, податкової системи. Забезпечення якісного функціонування газового кластера означає перш за все зниження ризиковості його діяльності. Оцінюючи привабливість енергетичного бізнесу, слід звернути увагу на наступні види ризиків:

- інвестиційний;
- ціновий;
- фінансовий;
- технічний;
- регульовальний [2].

Інвестиційний ризик – це ризик недоодержання прибутку при реалізації інвестиційного проекту, який є найбільшим у діяльності газовидобувних підприємств. Ціновий ризик викликаний, в першу, чергу добою та сезонною нерівномірністю газоспоживання та невідповідністю тарифної політики реальним витратам газотранспортних та газорозподільних підприємств. У результаті стає вкрай складно організувати процес планування виробництва в компанії навіть у короткостроковому періоді. Вирішення проблеми полягає у розвитку потужного ринку двосторонніх довгострокових контрактів і страхуванні цінових ризиків на організованих ринках фінансових контрактів при наявності так званого спотового ринку. Ціновий ризик також зумовлений невизначеністю перспективної динаміки цін на природний газ. Поки що можна впевнено стверджувати, що ціни будуть зростати. Однак багато що залежить від політики реформування газової галузі.

Фінансовий ризик пов'язаний з неплатежами споживачів, а також з порушеннями фінансових зобов'язань різними учасниками енергетичних ринків. Ризик неплатежів лягає на газопостачальні компанії, що спонукає їх звертати особливу увагу на боротьбу з комерційними втратами природного газу. Тому слід активніше виявляти «групи ризику» серед споживачів і встановлювати більш жорсткі умови при укладанні договорів газопостачання.

Технічний ризик – це загроза відмов устаткування, зниження технічної надійності газотранспортування і газопостачання. Технологічні процеси на енергетичних підприємствах відзначаються великою складністю, що вимагає висококваліфікованого, а отже й досить дорогого експлуатаційного, ремонтного й управлінського персоналу. Крім того, газовидобувні, -транспортні та -розподільні підприємства працюють у складній системі багатоканальних зовнішніх зв'язків із постачальниками природного газу, проектувальниками, будівельниками, монтажниками, постачальниками хімреагентів, паливо-мастильних речовин, устаткування, ремонтних та інших послуг. Велика кількість різних контрактів і жорсткі вимоги до якості наданих послуг об'єктивно роблять газовий бізнес більш ризиковразливим, ніж будь-який інший. Кардинальна нейтралізація даного ризику вимагає наявності в компанії відповідної технічної політики й висококваліфікованого технічного менеджменту. У той же час доцільно ввести диференційовану плату за надійність на роздрібних та оптових ринках, тобто розглядати надійність як особливий вид адресної послуги з газопостачання. Надійність також можна розглядати як об'єкт страхування.

Регульовальний ризик породжується несподіваними й несприятливими для бізнесу діями органів регулювання енергетики. Причому він може мати місце як у конкурентному, так і в монопольному секторі. Проявляється у багатьох аспектах: ціноутворенні, екологічному регулюванні, податковому регулюванні, стандартах з надійності газопостачання, правилах роботи на ринках. Зазначимо, що це той вид ризику, на який суб'єкт бізнесу практично впливати не може. Оскільки його вплив на привабливість енергетичного бізнесу значний, тому власники, як правило, реагують на нього особливо болісно. Отже, необхідно, щоб усі рішення регуляторів були максимально прозорі й передбачувані. Якщо ж дії регулятора, що вживаються в руслі суспільних інтересів, наносять приватному бізнесу економічний збиток, то цей збиток повинен відшкодуватися в обов'язковому порядку в тій чи іншій формі [2].

Таким чином, газовий бізнес характеризується високою складністю, соціальною відповідальністю й ризикованістю в багатьох аспектах. Причому участь держави в управлінні розглянутими ризиками має вирішальне значення, оскільки це, по-перше, правове забезпечення дій суб'єктів бізнесу щодо нейтралізації ризиків; по-друге, система фінансових гарантій для інвесторів, що працюють в умовах підвищеного ризику, та компаній, які спеціально беруть участь у національних енергопрограмах; по-третє, ефективний механізм регулювання бізнесу, мінімізуючий зовнішні ризики для власників енергооб'єктів [7].

Виникнення та реалізація будь-якого ризику, що виникає у процесі здійснення виробничої діяльності має фінансовий наслідок. Важливим інструментом зниження, а іноді і повної ліквідації негативних наслідків виникнення ризиків є їх страхування (хеджування).

Страхове забезпечення сталості результатів діяльності має особливе значення для розвитку газової галузі внаслідок підвищеного впливу ризиків на результати діяльності її підприємств та обмеженості обсягу вільних фінансових ресурсів, що перебувають у сфері газотранспортування. Як

і інші елементи фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва, страхування потребує прямого державного регулювання на стадії становлення ринкових відносин і розвинутого нормативно-правового забезпечення на стадії усталених ринкових відносин.

Використання страхування для зменшення рівня фінансового ризику є одним із інструментів ризик-менеджменту у світовій практиці. Проте в Україні суб'єкти підприємницької діяльності практично не використовують страхування для зменшення рівня фінансового ризику. Причиною цього є невідповідність існуючого механізму надання відповідних страхових послуг змісту хеджування фінансових ризиків загалом та окремі проблемні аспекти його функціонування. Тому актуальним напрямом дослідження є розробка теоретичного та методичного обґрунтування страхування фінансових ризиків.

Страхування є одним із ключових елементів фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва та пов'язане із більшістю інших елементів даного механізму функціональними парними зв'язками прямо чи опосередковано. Основними зв'язками, що забезпечують цілісність фінансово-економічного механізму розвитку підприємництва, є зв'язки страхування із податковою та фінансово-кредитною системами, що обумовлено їх спільним значенням у розподілі і перерозподілі ВВП та значенням страхування для досягнення сталості функціонування даних елементів зазначеного механізму [5].

Зважаючи на широту дослідження, в даній статті звернемо увагу лиш на газотранспортні підприємства, як основу (ядро) газового кластеру та страхування виробничо-майнових ризиків, що пов'язані з їх діяльністю.

По суті кожен ризик будь-якого підприємства призводить до фінансових втрат і, в кінцевому результаті, до зниження ефективності виробничої діяльності та зниження конкурентоздатності, як це зображено на рис. 1.

Рисунок 1 – Модель впливу ризиків на фінансову спроможність газотранспортного підприємства

Серед багатьох видів господарських ризиків особливе значення мають виробничо-майнові ризики, так як вони викликають значні як прямі (пошкодження майна), так і непрямі (недостачання природного газу) втрати. Значне зношення виробничого обладнання, недостатній контроль за його експлуатацією, утриманням, обслуговуванням і ремонтом об'єктів майна – все це підвищує ймовірність ризиків. Численні факти аварій на підприємствах, що супроводжуються серйозними збитками, свідчать про необхідність раціональної організації управління ризиками та надійного захисту майна від них. Серед інструментів компенсації збитків промислових підприємств центральне місце має належати страхуванню майна. Хоча використання страхування в діяльності підприємств поки що обмежене, близько 10 % майнових ризиків забезпечені страховим покриттям [3].

Найвагомішим ризиком у газотранспортній галузі є матеріальний ризик. Це пов'язано, з тим, що при роботі підприємств газової галузі використовується велика кількість апаратів та приладів, обладнання та споруд, а також мережі газопроводів значної протяжності в різних геологічних умовах. Аварії на таких підприємствах, як правило, відрізняються невизначеністю наслідків, великою кількістю потерпілих та нанесенням значного матеріального збитку [4].

Формування ефективної системи страхового захисту від виробничо-майнових ризиків – процес двосторонній. З одного боку, велике значення має позиція керівників підприємств, їх готовність системно організувати страховий захист від ризиків, виходячи з реального фізичного стану майнових комплексів на основі принципів управління майном. З іншого боку, масштаби зовнішнього страхування майна на підприємствах залежать від розвиненості ринку страхових послуг, ступеня довіри з боку підприємств до страхових компаній, досконалості страхового законодавства та готовності страховиків надати підприємствам сприятливі умови і тарифи страхування. Тому проблема страхового захисту підприємств потребує комплексного дослідження з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Страхові ризики – це той набір майнових ризиків, які входять у страхове покриття, яке надається страховою компанією за угодою (договором) зі страхувальником. Страхові ризики можуть поділятися на види залежно від частоти їх виникнення, тяжкості і широти економічних та інших наслідків, розміру та регулярності страхових внесків, наявності обмежувальних умов при настанні страхового випадку тощо, а саме:

- класи об'єктів, яким загрожують ризики;
- причини виникнення ризику;
- можливість впливу на ризики [5].

- зростання тарифів після подій у США 11 вересня 2001 року, великих природних катаклізмів і техногенних аварій;
- прагнення багатьох компаній до виключення ризиків тероризму зі страхового покриття;
- тенденції до деталізації страхового покриття та підвищенню рівня франшиз;
- посилення інших умов страхування, зокрема, згортання практики надання розтермінування платежів;
- підвищення ролі екологічних факторів з урахуванням Кіотського протоколу;
- посилення уваги до якості прийнятих ризиків і думки експертів при їх оцінці.

Для страхування підприємств української газотранспортної системи, як, втім, і для всієї нашої системи страхування в цілому, характерні переважання залишкового принципу фінансування страхових програм та загальне «недостраховання» галузі при збереженні практики страхування з балансової вартості активів (за мінусом амортизації та при значному зносі основних засобів). Тому, говорячи про актуальні проблеми страхування при впровадженні нових технологій в паливно-енергетичному комплексі, не можна не вказати на необхідність переходу на страхування майна за його дійсною, ринковою вартістю на основі комплексної оцінки ризиків.

На разі залишаються актуальними питання страхування ризиків газотранспортних підприємств, такі як:

1. Необхідність переходу від страхування майна підприємств за балансовою вартістю до страхування по відновній вартості.
2. Доцільність розширення переліку ризиків, що покриваються страховим захистом, і переходу до комплексного страхування.
3. Небезпека падіння страхових тарифів.
4. Необхідність вдосконалення страхового законодавства до умов практичного застосування.
5. Перехід на міжнародні стандарти оцінки та страхування ризиків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах зростання світового попиту, розробки нових родовищ і розвитку технологій, перед газовою галуззю відкриваються значні можливості, але тут присутні й нові ризики. Газові компанії стикаються з підвищеним ризиком значних збитків з фінансової, стратегічної і репутаційної точок зору. Розуміння і зниження цих ризиків є критично важливим як для енергетичного сектора, так і для страхової галузі.

В подальших дослідженнях ми проведемо аналіз впливу підприємств, установ та організацій із зони компонентів та зони ресурсів на діяльність підприємств зони ядра газового кластера.

Література

1. Гораль Л. Т. Концепція формування регіонального газового кластера / Л. Гораль // Нафтогазова галузь України. - №4(10). - 2014. - С. 26-30
2. Сніжка С.В., Великих К.О. (За ред. Сніжка С.В.). Менеджмент у паливно-енергетичному комплексі: навч. Посібник / Харк. Нац. Акад. Міськ. Госп-ва. - Х.: ХНАМГ, 2009. - 344 с.
3. Иванов С.С. [и др.]. Теория и практика рискованого страхования. - М.: Т33 РОСНО: Анкил, 2007. - 480 с.
4. Федорович І. В. Техніко-економічна оцінка сучасного стану магістральних газопроводів / І. Федорович // Регіональна бізнес-економіка та управління: науковий, виробничо-практичний журнал. - 2010. - №1(25). - С.128-134
5. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И. Бланк - К.: Ника-Центр, 2005. - 600 с.
6. Теорія і практика реструктуризації газотранспортної системи: монографія / Л. Т. Гораль - Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. - 326 с.
7. Прексин О. Страхование на службе новых технологий нефтегазовой промышленности / О. М. Прексин [електронний ресурс] http://www.congress-gazprom.ru/congress_tomsk/book_2006/plenar2/
8. Allianz опублікував нове дослідження по страхуванню ризиків нафтогазового і енергетичного секторів [електронний ресурс] <http://insurance.uabs.edu.ua/uk/biblioteka/publikatsii/343-strakhuvannia>

Стаття надійшла до редакції 17.12..2014р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Фадєєвою І.Г.

УДК 658:005.591.4:622.32(477)

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ КОРПОРАЦІЙ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

М.О. Данилюк, І.Г. Фадєєва

76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (380) 03422 72-71-44

email: admin@nung.edu.ua, public@nung.edu.ua

Анотація. Досліджено можливості підвищення та потенційні загрози зниження ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних нафтогазових корпорацій. Обґрунтовано потребу їх

Нам є цікавими причини виникнення ризику на газотранспортних підприємствах, особливо з точки зору їх економічної безпеки для ефективного функціонування газового кластеру, та можливості підприємства впливати на них. За впливом на майно підприємства можна виділити екзогенні (зовнішні) ризики, які знаходяться поза можливістю прийняття рішень господарюючим суб'єктом, він може лише боротися з їх наслідками, намагаючись зменшити виникаючі збитки; ендогенні (внутрішні) ризики, що знаходяться в межах можливих рішень підприємства, тому воно може прийняти заходи по зменшенню імовірності їх настання і навіть повного уникнення в деяких випадках (рис.2).

Екзогенні ризики	Ендогенні ризики
<ul style="list-style-type: none"> • Стихійні (повінь, град, землетрус тощо) • Економічні (інфляція, ринкова кон'юнктура, умови кредитування, валютні курси) • Тероризм • Екологічні (зсуви, буреломи, підтоплення) 	<ul style="list-style-type: none"> • Техніко-експлуатаційні (знос інфраструктури, складні експлуатаційні умови, робота з вибухонебезпечними речовинами) • Соціально-суспільні (обман, злочин, завдання ненавмисного збитку) • Особистісні (порушення правил експлуатації обладнання, техніки безпеки, пожежної безпеки тощо)

Рисунок 2 – Основні ризики газотранспортної галузі

Для характеристики загальних масштабів можливих ризиків слід зауважити, що протяжність одних тільки магістральних трубопроводів ПАТ «Укртрансгаз» перевищує 38 тис. км, з них 14 тис. км – це магістральні газопроводи діаметром 1020-1420 мм. В системі задіяно величезну кількість складних ділянок і маса високотехнологічного обладнання. З урахуванням ролі і місця нашої країни у забезпеченні міжнародного енергетичного балансу, можна стверджувати, що від чіткої, злагодженої роботи українського паливно-енергетичного комплексу залежить енергетична безпека не тільки нашої країни, а й наших зарубіжних партнерів. Об'єкти газотранспортної системи є типовими представниками високоризикових виробництв сучасної техносфери. Ситуація в цій сфері зараз характеризується стрімким старінням об'єктів основних засобів. Уже тепер фізичний знос газотранспортної системи становить близько 45%. Більш, ніж 80% магістральних газопроводів експлуатується понад 20 років. 60% з них – понад 33 роки, а термін морального зношення технологічного обладнання та машин в умовах високих темпів науково-технічного прогресу не перевищує 7-10 років. Аварійна статистика свідчить, що відмови на лінійній частині магістральних газопроводів, котрі в експлуатації від 10 до 30 років, становлять близько 60% від загальної кількості зареєстрованих аварій [6].

Разом з тим, за статистикою, на аварії, викликані проявом так званого «людського фактора», припадає до 70%, а за деякими оцінками і до 90% страхових випадків. «Перед нафтогазовим сектором стоїть непросте завдання по залученню молодих фахівців, які володіють необхідними знаннями та типом мислення», - стверджує директор з енергетичних ризиків AGCS Пол О'Нілл [8]. Так як людський фактор як і раніше залишається однією з основних причин збитків, даний ризик тривожить як газові компанії, так і їх страховиків.

Особлива загроза виходить від подій, які підприємство не в силах передбачити або запобігти їм: це так звані «неконтрольовані ризики», пов'язані, наприклад, зі стихійними лихами або атаками терористів. На практиці, зазвичай, мають справу не з окремо взятими ризиками, а відразу з кількома, що й обумовлює необхідність комплексного до них підходу. При цьому впровадження нових технологій найчастіше має на ситуацію з ризиками двоякий вплив: сприяючи зниженню або і повному усуненню одних ризиків, одночасно воно призводить до появи нових.

Нові технології у газовій промисловості об'єктивно створюють і нові вимоги до організації страхового захисту технологічних об'єктів та майнових інтересів підприємств. Хоча нові технології і не породжують принципово нових ризиків, але ймовірність настання страхового випадку, а також обсяги можливих матеріальних і фінансових втрат, зазвичай, істотно змінюються. І це не тільки диктує необхідність ретельного перерахунку страхових тарифів.

У нових умовах практично неможливо забезпечити ефективний захист підприємств з використанням розрізаних договорів страхування. Вихід полягає в розробці та впровадженні комплексних програм страхового захисту, розрахованих на три-п'ятирічний період: захист, організований таким чином, дозволить страховику і страхувальнику швидко і ефективно вносити в умови страхування необхідні корективи в залежності від мінливої ситуації. Тісний зв'язок ризик-менеджменту і страхування виводить на оптимальний алгоритм управління ризиками та забезпечення енергетичної безпеки в тій мірі, в якій це залежить від бізнесу в системі приватно-державного партнерства.

Серед загальносвітових тенденцій на ринку страхування ризиків паливно-енергетичного комплексу зазначимо такі, як:

- звуження кола основних страховиків;